

HENKILÖNNIMET

OSANA TARINANKERRONTAA

Yvonne Bertills *Beyond identification: Proper names in children's fiction*. Åbo: Åbo Akademi University Press 2003. 280 s. ISBN 951-765-124-4.

Yvonne Bertills tarttuu väitöskirjassaan *Beyond identification: Proper names in children's fiction* hyvin vähän tutkittuun aiheeseen: henkilönnimiin ja niiden muodostamiseen kaunokirjallisuudessa. Kirjan ytimessä on oletus, että erisnimien muodostaminen ja käyttö on hyvin erityistä kaunokirjallisuudessa — nimet ovat osa henkilökuvausta ja henkilöiden persoonallisuutta ja näin keskeinen osa tarinankerrontaa.

Nimi on siis enne: nimeämisen kautta henkilöhahmo erottuu tarinan muista hahmoista. Erityisesti lastenkirjallisuudessa henkilöhahmot ovat usein kuvitteellisia ja heidät on usein nimetty sen mukaan, miltä he näyttävät tai millaisia luonteenpiirteitä heillä ajatellaan olevan. Bertillsin tutkimuksen punaisena lankana onkin nimien kontekstuaalisuus. Nimet eivät lastenkirjallisuudessa ainoastaan yksilöi ja erota tarinan henkilöitä toisistaan, vaan niillä on myös narratiivisia tehtäviä.

AINEISTO JA MENETELMÄT

Bertills tarkastelee kirjassaan henkilöiden, eläinten, lelujen ja kuvitteellisten olentojen nimeämistä — paikannimet hän on rajannut tutkimuksensa ulkopuolelle. Mukana ovat Tove Janssonin *Muumi*-kirjoissa, Mauri Kunnaksen *Koirämäki*-sarjassa ja A. A. Milnen *Nalle Puh* -teoksessa esiintyvien hahmojen erisnimet. *Koirämäki*-sarja edustaa supisuomalaista ja *Muumi*-tarinat suomenruotsalaista kerrontaa; brittiläinen *Nal-*

le Puh taas on mukana lähinnä vertailumateriaalina.

Teos jakaantuu yhdeksään osaan. Johdantoluvussa Bertills esittelee tutkimuksen teemat, tarkoitukset, menetelmät ja tutkimusaineiston. Hän korostaa tutkimusotteensa tieteidenvälisyyttä: hän on pyrkinyt yhdistämään niin kirjallisuustieteen, kielitieteen kuin käännöstieteenkin näkökulmia ja metodeja.

Johdannon jälkeen toisessa, kolmannessa ja neljännessä luvussa pohditaan sitä, mitä nimet ovat ja millaisia nimiä kaunokirjallisuudessa ja eritoten lastenkirjallisuudessa esiintyy. Viidennessä luvussa tarkastellaan nimien muodostusta ja nimien toimintaa *Muumi*-, *Nalle Puh*- ja *Koirämäki*-kirjoissa. Laajassa kuudennessa luvussa Bertills pohtii nimien semantiikkaa lastenkirjoissa ja tarkastelee muun muassa sanaleikkejä, elottomien esineiden kuten lelujen elollistamista, rooleja, äännesymboliikkaa — kaiken kaikkiaan nimien muodostamisen ja käytön pohdiskelu on varsin monipuolista. Seitsemäs luku keskittyy siihen, miten erisnimet toimivat osana tarinankerrontaa, ja kahdeksas luku erisnimien kääntämiseen kaunokirjallisessa kontekstissa. Loppuluvussa Bertills nivoo tutkimuksensa pääasiat kauniisti yhteen ja korostaa henkilönnimien tutkimuksen merkitystä narratologiassa.

Kirjallisuudessa käytetään Bertillsin mukaan kolmenlaisia henkilönnimiä: konventionaalisia nimiä (*Kalle*, *Liisa*), univer-

saaleja nimiä, jotka jo sellaisenaan viittaavat tiettyihin luonteenpiirteisiin (*Hamlet*, *Brutus*), ja kuvitteellisia nimiä, jotka on muodostettu tai kokonaan keksitty jotain kirjallista tarkoituspää varten (*Konkari*, *Nuuskamuikkunen*). Universaalien nimien kuvaileva merkitys syntyy tyypillisesti intertekstuaalisista viittaussuhteista johonkin aiempaan kertomukseen, joka on lukijalle kulttuurisesti tuttu. Kuvitteelliset nimet taas kuvaavat usein henkilöahmoa ja tämän luonteenpiirteitä tai ulkonäköä ja voivat myös olla tilapäismuodosteita tai kokonaan nonsense-nimiä.

Henkilöt voidaan myös jättää nimeämättä, jolloin heihin viitataan vain yleisnimellä. Tällöinkin yleisnimi voi toimia erisnimen tapaan, kuten vaikkapa sadussa, jossa on vain muutama henkilö. Päähenkilö voi olla esimerkiksi »pieni tyttö», joka on nimettömyydestään huolimatta yksilöity ja jonka lukija tunnistaa hyvin kontekstin ja kuvituksen perusteella.

Bertillsin mukaan nimien käyttö kauno-kirjallisuudessa poikkeaa muusta nimien käytöstä silloinkin, kun kyse on konventionaalisista henkilönnimistä. Hän pohtii nimien semantiikkaa suhteessa niiden kantaan ja määrittelee nimet eräänlaisiksi kollaaseiksi: niissä yhdistyvät moninaiset merkitykset, jotka toimivat eri konteksteissa hiukan eri tavoin. Kyse on leksikaalisesta kokonaisuudesta, jolla on muoto ja sisältö, niin konnotatiivinen kuin denotatiivinenkin puoli.

KÄÄNTÄMISEN NÄKÖKULMA

Bertillsin tutkimus sijoittuu yhtäältä kieli-tieteeseen ja nimistöntutkimukseen ja toisaalta lastenkirjallisuuden tutkimukseen. Tutkimuksen monitieteisyys korostuu erityisesti laajassa kahdeksannessa luvussa, jossa tarkastellaan esille nousseita kysymyksiä ja vastauksia lastenkirjallisuuden

kääntämisen näkökulmasta. Bertills pohtii esimerkiksi nimiin liittyvien lingvististen, semanttisten ja kulttuuristen sanaleikkien välittämistä kohdekielellä. Myös karakterisaatio on kääntämisen näkökulmasta kiinnostava ongelma: miten esimerkiksi kertoa nimen avulla hahmon ulkonäöstä, luonteesta ja roolista tarinan kulussa?

Kääntämiseen painottuvassa luvussa Bertills soveltaa ajatuksiaan kääntämisen käytäntöön, mikä on ideana mainio: koska tutkimusaineisto edustaa eri kulttuureita, kulttuurierojen merkityksen korostaminen on hyvin luontevaa, ja kääntäjän ratkaisut-han ovat tästä mainio esimerkki. Bertills tarkastelee esimerkiksi sitä, miten aidoissa käännöksissä nimiratkaisut toimivat osana tarinankerrontaa. Hän ei kuitenkaan ota huomioon eri teosten eriaikaisuutta: Milnen *Nalle Puhit* ilmestyivät ensimmäistä kertaa 1920–1930-luvulla, Janssonin *Muumi*-kirjat 1940- ja 1950-luvulla (*Sent i november* tosin 1970) ja Kunnaksen *Koirämäki*-sarja 1980-luvulla.

Bertillsin päätös rajata ajan vaikutukset tutkimuksen ulkopuolelle onkin hiukan ongelmallinen, sillä teokset eivät ole kaikin osin toisiinsa verrattavissa. On esimerkiksi vaikea tietää varmasti, mitkä erot johduvat ajassa tapahtuneista (yhteiskunnan, miljöön, poetiikan, reseption) muutoksista ja mitkä kulttuurieroista. Kääntämistä tarkastelevassa luvussa olisikin ollut hyödyllistä pohtia, miten kääntämisen konventiot ja normit erityisesti nimien kohdalla ovat muuttuneet. Nykyään nimiä ei juuri käännetä muualla kuin sarjakuvissa ja lastenkirjallisuudessa — muutama vuosikymmen sitten tilanne oli aivan toinen. Myös kääntämiskäsitykset ovat muuttuneet huomattavasti ajan kuluessa: ankaran tekstien välisen samuuden tavoittelun sijaan nykyään puhutaan teoskokonaisuudesta, kulttuurieroista, käännöksen tehtävästä ja kohdeyleisöstä. *Muumi*-kirjojen kääntäjät

ovatkin noudattaneet hyvin erilaisia normeja ja konventioita kuin *Koiramäki*-saran kääntäjät. Jopa globaalistuminen ja vierauden sietokyvyn lisääntyminen vaikuttavat kääntäjän valintoihin: television ja muiden tiedotusvälineiden vaikutuksen ansiosta tietämyksemme on kasvanut huomattavasti varsin lyhyessä ajassa. Tämä taas merkitsee sitä, että kääntäjät voivat yhä useammin jättää nimet ennalleen, kotouttamatta.

Toisaalta nimet, joilla on tarinankerronnan kannalta keskeinen merkitys eli jotka esimerkiksi luonnehtivat päähenkilöä (*Ville Vallaton*, *Harald Hirmuinen*), on syytä »suomentaa», jotta lukija saa henkilöstä tarinankulun kannalta tärkeää tietoa (hahmon ulkonäöstä, luonteesta). Konventionaaliset nimet saattavat myös viitata vaikkapa henkilön yhteiskunnalliseen asemaan, millä kirjailija antaa vihjeitä tarkkaavaiselle lukijalle.

LUKIJAT VUOROVAIKUTUKSESSA

Venäläisen kirjallisuudentutkijan Mihail Bahtinin ajatuksia soveltaen Bertills tarkastelee nimiä osana laajaa, viestinnällistä kontekstia, johon kuuluvat niin tekijät ja lukijat kuin eri kulttuurikontekstitkin. Bertills toteaa, että ideologia- ja valtakysymykset ovat aina osa ihmisten välistä vuorovaikutusta ja kielenkäyttöä. Bahtinilainen ajatus teosten dialogisuudesta ja moniäänisyydestä tukeekin tutkimusta mainiosti: tekijä ottaa hyvin huomioon eri lukijoiden roolin ja sen, miten paljon lukijat syntyviin merkityksiin vaikuttavat.

Lukijan tehtävä ja lukijuus ovat keskeisiä kysymyksiä myös toisesta näkökulmasta. Lastenkirjallisuudelle on tyyppillistä eräänlainen epäsymmetria: aikuiset kirjoittavat, kuvittavat ja kääntävät kirjat, mutta lapset lukevat niitä. Toisaalta lastenkirjoja

lukevat myös aikuiset — ainakin ääneen. Erisnimien (ja niiden käännösten) pitäisi siis toimia monenikäisten lukijoiden luku-tilanteessa.

Kirjan kiinnostavuutta lisää osuva kuvitus. Bertillsin korostaa, miten henkilöhahmojen kuvat antavat lukijalle vihjeitä nimien ymmärtämiseksi. Hän pohtii esimerkiksi Nipsun hahmoa, eritoten sen huomattavaa kuonoa, joka selvästi liittyy nuuskimiseen (ruotsiksi ja englanniksi hahmo on nimeltään *Sniff*; suomenkielinen nimi *Nipsu* taas viittaa koiraan, joka sekun on nuuskiva olento).

Tässäkin kohdassa kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa — etenkin niille ulkomaalaisille lukijoille, jotka eivät tunne kuvattuja hahmoja niin, että osaisivat mieltää hahmon nimeämisen osuvuuden. Kuvitusten mukaanotto myös havainnollistaa Bertillsin näkemyksiä antamalla konkreettista näyttöä siitä, miten kontekstisidonnaisia lastenkirjoissa ja lastenkirjakäännöksissä käytetyt nimet ovat.

Bertillsin sujuvasti kirjoitettu kirja on niin lähtökohdiltaan kuin toteutukseltaankin kiinnostava ja tuore — tästä näkökulmasta ei nimiä eikä niiden kääntämistä ole tietääkseni aiemmin tutkittu. Kirjan kenties suurimpana ansiona pidän nimien narratologisuuden korostamista ja niiden tarkastelua osana tarinakokonaisuutta. Bertillsillä onkin paljon annettavaa niin lastenkirjallisuuden kuin sen kääntämisenkin tutkimukselle.

Englanninkielisenä teos on suunnattu lähinnä kansainväliselle lukijakunnalle. Kirjalla olisi kuitenkin paljon annettavaa myös suomenkielisille lukijoille. Olisikin hyvä ajatus toimittaa siitä myös suomenkielinen, hiukan karsittu ja kenties popularisoidukin kirja. ■

RIITTA OITTINEN

Sähköposti: riitta.oittinen@uta.fi